

Tóth Béla
(1924–2013)

Hosszú, kacskaringós és változatos életutat járt be. Dombiratoson született 1924. december 21-én. Szülőfaluját soha nem tudta elfelejteni, egy szociografikus ihletésű könyve, legendáriuma tanúskodik róla, ennek egyik visszaemlékezésében írja:

„Gondolatban ki sem húztam a lábam otthonról, noha negyven éve nem élek már a faluban”¹

Apja, bár orgonaasztalosnak is tanult, de Dombiratoson csak falusi iparos volt, aki hiába vágyakozott az önálló mesteri létre, azt csak a világháború után élvezhette volna, ha lett volna megmunkálni való anyag. Anyja állatokat nevelt, földet művelt, napszámba járt, háztartást vezetett. Ezek után természetesnek tűnt, hogy apja maga mellé vette inasnak, majd Mezőkovácsházára került, ahol megkapta a segédlevelet. Segédként szegedi asztalosmestereknél dolgozott, utoljára a jeles Wirth és Rengei cégnél. E cég megbízásából lépte át először a Somogyi-könyvtár kapuját: asztalosként neki kellett a megrendelt tizenkét polcos állványt a helyszínen összeszerelni.

De ekkor már dúlt a világháború. A polgári légoltalom műszaki mentőalakulathoz osztották be. Így került 1944 szeptemberében másodjára is a Somogyi-könyvtárba, mert az egyik amerikai bombatámadás, majd a közúti híd fölrobbantása kitörte a bibliotéka akkori otthonának, a múzeummal közös Kultúrpalotának minden ablakát, azokat kellett bedeszkázni. A legenda szerint a néprajzi gyűjtemény parasztszobájában húzta meg magát egy időre.

A háború utáni évek a tanulás esztendei voltak. Előbb a dolgozók gimnáziumában, majd a szegedi tudományegyetem bölcsészkarán, ahol orosz tanári oklevelet szerzett. A NÉKOSZ mellett emberi arcukat, tudásvágyát kiváló tanárok alakították: Czögler Kálmán, Furbás Oszkár, Incze Géza, Vajtai István a középiskolában, Klemm Antal, Koltay-Kastner Jenő, Mészöly Gedeon, Tettamanti Béla és mások az egyetemen. A kötelező katonáskodás letöltése után az egyetem alkalmazta: ószláv összehasonlító nyelvi órákat tartott a szláv filológiai intézetben és a Juhász Gyula Fiúkollégiumot igazgatta. Emberi alapállására jellemző, amit Ilia Mihály írt róla:

„Én sohasem hallottam az én kollégiumi igazgatómat nevelési elvekről, módszerekről beszélni, de nekem irodalmi ügyekben olyan indítást adott példájával és jó szavával, hogy máig is abból futja. Tóth Béla valószínű, hogy

erre már nem is emlékszik. De sok egyetemi társam emlékszik hasonló esetre. Ami vele történt meg és Tóth Béla volt a történet másik szereplője.”²

Tari János, a városi tanács elnökhelyettese, földéaki születésű lévén földije volt, és ő ajánlotta neki a tudományos főmunkatársi stallumot a Somogyi-könyvtárban. Így került 1958. január 16-ával tizenhetedik főhivatású alkalmazottnak a nagy múltú városi könyvtárba, a városi tanács végrehajtó bizottságának határozata alapján. Az elképzelés szerint különgyűjteményi könyvtárosnak szánták, de a létszámhiány miatt részt kellett vennie a napi olvasószolgálati munkában, így nem sok haszna volt, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban Berza Lászlótól tudakolta meg a helyismereti munka mineműségét.

De földije egy idő után megtudakolta, mire jutott, s amikor kiderült, hogy semmire, egy kis bérfejlesztéssel fölszabadította fél napját. Első munkája, megrendelése a szegedi szabadtéri játékok történetére vonatkozó cikkek kigyűjtése volt – az 1959-ben újjászületett játékok első igazgatója Tari János lett. Másológép híján a tanácstól kapott fényképezőgéppel látott neki, úgy, hogy egy múzeumi munkatárs-tól megtanulta a laborálás tudományát. Persze a fényképezőgép másra is jó volt, nem csak reprodukciók készítésére. Fényképezni kezdte a lebontásra ítélt házakat – ekkor még álltak az Oskola utca keleti oldalának műemlék, illetve műemlék jellegű épületei. Érdeklődési köre miatt az ipartörténeti adatokat³ is gyűjtötte. Hogy magnetofont szerezzen, elvállalta az akkor nagyon divatos téma, a munkásmozgalmi veteránok visszaemlékezései hangfelvételeinek gyűjtését. Később ugyan e „dokumentumgyártás” nem nyerte el a Könyvtártudományi és Módszertani Központ vizsgálatának tetszését, de a későbbiekben a helyismereti tájékoztató munka nélkülözhetetlen elemévé vált mind a kép-, mind a hanggyűjtemény.

Nem volt könnyű elfogadtatnia magát a könyvtár munkatársaival. Politikai „ejtőernyősnek” tartották, aki 1956 miatt került új állásba, ugyanakkor nem javított a megítélésen, hogy „janicsár” volt, vagyis munkás-paraszti származású, újsütetű értelmiségi. De igyekezett ezzel nem foglalkozni.

„Tette, amit tehetett, leginkább amiben az örömét is megtalálta, nemcsak a mindennapi betevő falatját. Potyára nem lógatta a lábát, potyára sehol se piszkolta a gyöpöt. Ha hasznára nem lehetett embertársainak, kárukra, szándékosan, bizonyosan nem cselekedett.”⁴

Ezt aztán mégiscsak észrevették kollégái és becsülték érte. Eközben a könyvtár létszámfejlesztésének köszönhetően teljes munkaidőben foglalkozhatott a helyismereti munkával. De ez nem napi nyolc órai tevékenységet jelentett. Szívvel-lélekllel vetette bele magát ebbe a tevékenységbe. Korábban is minden érdekelte, ami működik, hogyan, milyen elven? Most meg a történelmi folyamatok, mozgások gyűjtötták föl érdeklődését. Többnyire már reggel hatkor ott ült szobájában, és lapozta a régi hírlapokat, akár este nyolcig is. Nagyon megragadta képzeletét a törökker. Első önálló kötete *A köszörűs kádi*⁵ is ennek szülötte. De ezt a kort idézi lapokban, folyóiratokban sok cikke, elbeszélése, meséje, ahogy több könyve is, mint a látványos, korabeli ábrákkal gazdagon illusztrált *Teremtő Joó Istvánék emlékező könyve*.⁶

Ez utóbbi írói műhelymunkájának jellemző tulajdonságára vet éles fényt: számára nemcsak a meseszöveg a fontos, hanem az ismeretközlés is. Érdeklődéséhez

méltó feladatot talált a helytörténetben. Nem volt véletlen, hogy olyan hihetetlen tudásszomjjal látott hozzá a könyvtár őt érdeklő anyagainak átböngészéséhez. Mindent tudni akart, hogy ismereteit átadhassa.

Már a '60-as, '70-es években megjelent regényei, elbeszéléskötetei is a társadalom egy-egy lényeges problémáját – termelőszövetkezetek szervezése, a népi kollektívák társadalmi beilleszkedése – igyekeztek körüljárni, emberi, lélektani hatását megmutatni.⁷ Ez bővült a hírlapírói rutinon túlnövő szociográfiai riportok valóságtükrözéseivel⁸, majd az egyre személyesebbé váló, a megélt, ki- és megküzdött harcokat, eredményeket lejegyző visszaemlékezésekkel, különös nyelvezetű, hangulatú szépprózával.⁹

Ez a személyesség volt az egyik vonzerő, amellyel meghódította a munkatársakat olyannyira, hogy egyre többen keresték társaságát és osztották meg vele gondjaikat, bajaikat is. Nemkülönben ellenállhatatlan volt a mesélőkedve. Egész legendáriumot alakított személyes életéből. Csodálatos volt minden szereplése a számatlanul vállalt író-olvasó találkozókon, de a kollegák is elbűvölve hallgatták „grízestészta hangját” minden alkalommal. Nem csodálható tehát, hogy a már említett első megjelent kötete mellett még három meséskönyvet jelentetett meg¹⁰ Mesélő–anekdotázó kedvének terméke a humoros várostörténet¹¹ is. De életművében még jobban megragadható a helytörténeti kutatás eredménye a szegedi nagy árvíz, valamint Móra Ferenc születésének centenáriumán megjelent két kötet¹² esetében. A XIX. századi Szeged mindennapjait jelenítette meg regényesen Ökrös János „szubjektív emlékezéseiben” és az 1848. október 5-én a szegedi várból szabadon bocsátott olasz foglyok történetében.¹³ Ugyancsak Szeged jelenik meg fényképek mellett Tóth Béla gondolataiban is a Panoráma képeskönyvében.¹⁴

De könyvtárosi pályafutásnak csak első része, a szakmával való alapos megismerkedés volt ez a bő évtized. A körülmények alakulása miatt el kellett vállalnia a helyettes igazgatói szerepet. Ekkor az intézményvezetés kulisszatitkaiba kapott betekintést, ami nagy hasznára volt 1973-ban, amikor addigi városi könyvtári mivoltának ellenére a Somogyi-könyvtárat bízták meg a megyei könyvtári funkció ellátásával is. Az addigi igazgató, Bezeredy István, korára és egészségi állapotára tekintettel ezt a váltást már nem vállalta, és szinte kézenfekvő volt, hogy az ereje teljében lévő helyettese álljon a kibővült igazgatói posztra. Március 1-jével vette át az immáron városi, szegedi járási és megyei könyvtár irányítását.

Emberpróbáló munka volt, hiszen hirtelen tizenhárom új munkatársat kellett valahogy elhelyezni, úgy, hogy amikor Tóth Béla a könyvtárba került 1958-ban, csak a raktár egyik részében tudott magának elkeríteni egy dolgozószobát, az állomány pedig azóta csak növekedett. Most is eredeti szakmája volt a segítségére. Kifundálta, hogyan lehet a könyvraktár nagyobb sérelme nélkül újabb munkaszobákat kialakítani. Ám nem volt egyszerű a három helyről összeverődött gárda egybeszoktatása, az új helyzetben alkalmas munkamódszerek kidolgozása. De a hivatalokkal is meg kellett vívni a harcot. A tanácsok között állandó civakodás tárgya volt az intézmény költségvetése: mennyivel járuljon hozzá a megye, mennyivel a járás, mennyivel a város? A Somogyi-könyvtár ugyanis adománylevelének kikötése miatt kizárólag városi tulajdonú. Ezeken a vitákon mindig csak a könyvtárosok vesztek. Újra kezdődött személyi megmérettetése is a szakmában. Az ő szavaival:

„Az igazgatótársak közül fele-fele arányban voltak, akik elfogadtak, barátságukba vettek, és voltak, akik majdhogynem semmibe vettek. Az igazi szakemberek szemében én soha nem voltam szakember. Inkább csak azért voltam sikeres, mert nagy dumám volt, jó kapcsolatteremtő erőim vannak. Ennyi, amit elismertek. De annak is jaj, akit mindenki szeret!”¹⁵

De az igazi megpróbáltatással teli időszak még csak ezután következett. A Somogyi és a Szegedi Egyetemi Könyvtár súlyos helyszűke miatt, továbbá könyvtárszervezési, racionalizálási okból is már 1959-ben fölmerült egy új könyvtárápület szükségessége, 1968-ban elkészült az első beruházási javaslat, majd 1971-ben kiírták a pályázatot.¹⁶ Ám a minisztérium nem vállalta az egyetemi könyvtárra eső rész finanszírozását, így az eredeti elképzelés kútba esett. A helyszűke azonban megmaradt, és Tóth Béla most már egyedül a városi tanácselnököt bombázta az el nem évülő igénnyel. Sikerült a város távlati fejlesztési tervébe a fürdővárosi jelleg megerősítése és a trolibuszvonalak telepítése mellé az új könyvtár megépítését és a városmonográfia megírását is belevétni. A Minisztertanács rábólintott, és tervpályázat nyertese, a Pomsár János vezette Budapesti Városépítési Tervező Vállalat munkacsoportja hosszú tervezési és áttervezési folyamat végén elkészítette a kiviteli terveket. A terület szanálása ugyan még 1974-ben elkészült, de az épület tervezett funkcióinak változása, valamint a pénzhiány miatt csak 1978 őszén indult meg az építkezés, ami ráadásul elég lassan haladt, így csak 1984. június 6-án került sor az ünnepélyes könyvtárávatarásra.

Ám eddig hatalmas szervezőmunkát kellett elvégezni, amelynek motorja mindvégig Tóth Béla volt, aki fáradhatatlanul kilincselte a berendezésért, a gépesítésért, a számítástechnikáért, és még ki tudja, miért. És fáradhatatlanul lelkesítette, látta el megtervezendő feladatokkal munkatársait. Ennek tárgyiasult bizonyítékai az *Épülünk* című belső használatra 1981. augusztus 14-én megjelentetett alkalmi periodika, amelynek további számai kirajzolják az építkezés folyamatát. Az utolsó szám 1984. június 4-én látott napvilágot *Fölepültünk* címváltozáttal. Közben pedig a *Költözünk* című társalap 1983-ban megjelent három száma jól jelzi a könyvtárosok fölkészülését az új feladatok megoldására, ellátására.

A munka természetesen nem ért véget az épület avatásával, sok-sok finomításra, alakítgatásra volt szükség, hogy az épületet belakhatóvá lehessen tenni, hogy a könyvtári ellátást minél zökkenőmentesebben lehessen biztosítani. Ennek is vezére tudott lenni hatvanévesen Tóth Béla, és csak öt év után, amikor már működőképesnek látta a megteremtett és használatba vett épületet, intézményt, amikor egészsége is figyelmeztette a lassításra, gondolt az elköszönésre. 1989. november 30-ával hagyta el igazgatói székét, és vonult nyugdíjba. De már a nagy építkezés alatt megjelent a tervezett Szeged monográfia első, majd később a második kötete.¹⁷ A könyvtár megnyitásának centenáriuma az intézmény monográfiája¹⁸ – csupa olyan alkotások, amelyek lezártak egy korszakot, hogy a magasabbra lépést előkészítsék. A mai Somogyi-könyvtár Szeged kulturális életének megkerülhetetlen, minden város lakó által ismert tényezője.

* * *

Temesi Ferenc Tóth Béla 75. születésnapjára írott köszöntőjében hűségét emelte ki:

*„Hűség a dajkáló »Iratos dombhoz« (azaz Dombiratoshoz) és az eszméltető Szegedhez. Hűség ehhez a tájhoz, ehhez a néphez, ehhez a beszédhez. A legszebben őző magyar írónk ő. Hűséges maradt generációjához, ama fényes szelekhez, és hűséges maradt a baloldali eszmékhez is.”*¹⁹

Én még a munka, az alkotás szeretetét emelném ki:

*„Szerette szentségesen szép szakmáját. A jó munkálatú, szépszagú fenyőmateriaikat, a jójárású gyalút, a szép muzsikájú fűrész, a jó markolatú éles véőket, a remekbe szabott teremtést...”*²⁰

* * *

Az alkotó asztalos, író, könyvtáros Tóth Béla ez év január 25-én örökre megpihent. Nevét őrzik a könyvtári katalógusok, teremtő erejét a Dóm téri épület, keze járását az általa még igazgató korában is alkotott asztalos remek, emberségének melengető emlékét mindazok, akik csak egyszer is találkoztak vele mesélés közben, és azok is, akik könyvein keresztül ismerték meg. Nyugodjon békében!

JEGYZETEK

- 1 Tóth Béla: Iratos dombon. Bp., Magvető, 1988. 122. p.
- 2 Ilia Mihály: Író a körtöltésen belül és kívül. = A hetvenöt éves Tóth Béla vándortarisznyájának belbecséből / Kiss Ernő, Majzik István szerk. Szeged, Bába, 2000. 87. p. (A Tisza hangja, 51.)
- 3 Szeged vasművészége / [a bev. írta Tóth Béla] ; [szerk. Péter László]; [a műleírást kész. Tápai Antal] ; [rajz. Tipity János]. – Szeged : Vár. Tcs. : Somogyi-kvt., 1980. 331 p., ill.
- 4 Tóth Béla: Hetvenkedések : önéletrajz – képekkel. = A hetvenöt éves Tóth Béla i. m. – 40. p.
- 5 Tóth Béla: A köszörűs kádi : szegedi török mesék. – Szeged, Tiszatáj, Városi Tcs., 1959. – 64 p. – (Tiszatáj irodalmi kiskönyvtár)
- 6 Tóth Béla: A dervis kilenc egere : török históriák ; [vál., a szöveget gond. és az utószót írta Steinert Ágota] ; [Gyulai Líviusz linómetszeteivel]. – Bp., Terebess, cop. 1997. – 169 p. : ill. – Tóth Béla: Teremtő Joó Istvánék emlékező könyve. – Szeged : Bába, 2000. – 103 p. – (A Tisza hangja, 42.) – Tudósítások a török kori Szegedről / Tóth Béla. – Szeged : Bába, 2003. – 88 p.
- 7 Tóth Béla: Atya, fiú, szentlélek : regény. 1–2. köt. – Szeged, Tiszatáj–Magvető, 1962. – 256, 243 p. – (Tiszatáj irodalmi kiskönyvtár) – Tóth Béla: Mi, janicsárok : regény. – Bp., Szépirod. Kvk., 1969. – 372 p. – Tóth Béla: Álarcban : elbeszélések. – Bp., Szépirod. K., 1976. – 330 p.
- 8 Tóth Béla: Tisza. = Tiszatáj. – 1967. márc. – 1973. aug. – 26 közlemény. – Tóth Béla: Tarján teremtése. = Délmagyarország. – 1970. jan. 14–febr. 1. – Egy szegedi lakótelep születéséről

- 14 részben. – Tóth Béla: Tiszajárás. – Szeged, Bába, 2006. – 456 p. – Az 1967 és 1987 között a Tiszatájban megjelent irodalmi szociográfia rövidített, szerkesztett változata.
- 9 Tóth Béla: Gyaluvonások. – Bp., Szépirod. Kvk., 1979. – 397 p. – Tóth Béla: Iratos dombon. – Bp., Magvető, 1988. – 288 p. – Tóth Béla: Anyám fiai. – Bp., Szépirod. Kvk., 1990. – 165 p. – Tóth Béla: Kuttyák, birkák, szamarak : lólegendák. – Szeged, Bába, 2002. – 168 p.
- 10 Legeltetés a három sárkány pusztáján / [vál. és a szöveget gondozta Tóth Béla] ; [Csáky Lajos rajzaival]. – Bp., Móra, 1984. – 174 p. : ill. – (Hetedhét Magyarország) – Mély a Tiszának a széle... : Szeged környéki népmesék / a meséket gyűjtötte, szövegüket gondozta és könyvbe szerk. Tóth Béla. – Szeged, Typo-System, 1996. – 245 p. : ill.
- 11 Szeged vidámítása. 1–2. : várostörténet anekdotákban - Noé bárkájától a mai szent napig / gyűjt., írta, szerk. Tóth Béla. – Szeged, Bába, 2004. – 267, 263 p.
- 12 A szegedi nagyárvíz képeskönyve / [írta és szerk. Tóth Béla]. – Szeged, Városi Tcs., 1979. – 215 p. : ill. – 2. jav. és bőv. kiad. 1979. 223 p. – 3. bőv., jav. kiad. 2009. 288 p. – Tóth Béla: Móra Ferenc betűösvényein. – Szeged, Városi Tcs., 1979. – 422 p. : ill.
- 13 Tóth Béla: Szegedi regélő : céhmesteri irományok 1810–1949-ig : egy öreg asztalosmester emlékezései. – Szeged, Somogyi-kvt., 1999. – 280 p. – Tóth Béla: In prigione : olaszok a szegedi várban : prigionieri italiani nella fortessa (casamatta) di Szeged : történetek a rács mögött. – Szeged, Bába, 2000. – 133 p. – (A Tisza hangja, 63.)
- 14 Szeged / [képek Kovács László] ; [szöveg Tóth Béla]. – Bp., Panoráma, 1972. – 126 p. : ill. – (Panoráma képeskönyvek)
- 15 Gyuris György: „Mindig bimbózik valami új az ember fejében... : Tóth Béla, a szegedi Somogyi Könyvtár nyugalomba vonult igazgatója mesél. = Könyvtáros. – 40. évf. 4. sz. (1990. április), 196. p.
- 16 Havassy Pál–Sallai István–Tombor Tibor: Szegedi könyvtár és levéltár új épületének tervezési programja. – Bp., OSZK KMK, 1972. – 36 p.
- 17 Kristó Gyula: Szeged története. 1. A kezdetektől 1686-ig. – Szeged, Somogyi-kvt., 1983. – 810 p. : ill. – Szeged története. 2. 1686–1849. / szerk. Farkas József. – Szeged, Somogyi-kvt., 1985. – 846 p. : ill.
- 18 A Somogyi-könyvtár száz éve : könyvtártörténeti tanulmányok / szerk. Péter László. – Szeged, Somogyi-kvt., 1984. – 448 p. : ill.
- 19 Temesi Ferenc: Tóth Béla: 75!. = A hetvenötéves Tóth Béla i. m. 93. p.
- 20 Hetvenkedések i. m. 39–40. p. – Eredeti írásmóddal.

Gyuris György